

ТЕОДОСИЈЕ ВУКОСАВЉЕВИЋ

ПОРТРЕТ ЕПИСКОПА УЖИЧКОГ НИКИФОРА МАКСИМОВИЋА

Како крупни историјски догађаји условљавају појаву и деловање значајних историјских личности, то је природно да је српска револуција изведена од 1804. до 1815. године, омогућила израстање бројних људи у чачанском крају, који су својим херојским подвизима на бојном пољу и другим пословима ушли у историју и легенду. Поред Обреновића, то су: Лазар Мутап, Арсеније Ломо, Милић Дринчић, Јово Курсула, Аврам Лукић, Милић Радовић, Хаџи Продан и други. Уз њих се појављује Никифор Вукосављевић — Максимовић, епископ ужички, који је седео у Чачку, и, уз господара Јована Обреновића, својим звањем, положајем и радом био свакако друга личност у пожешкој и рудничкој нахији, односно чачанском и рудничком округу, у првој половини XIX века.

Никифор Максимовић је морао учествовати у догађајима првог и другог српског устанка налазећи се у овчарско-кабларским манастирима. После ослобођења од Турака обнављао је запустеле овчарско-кабларске манастире, унапређивао сеоску и градску привреду, био је депутат у Цариграду за осамостаљење српске цркве, оснивач прве државне школе у Црној Гори, заједно са владиком и песником Ње-

гошем; заслужан је за оснивање и рад чачанске гимназије и развој Чачка. Ако се дода да је у Чачку био на челу уставобранитељског покрета, лако је закључити да се ради о личности кроз коју се преламао сав живот устаничке и послеустаничке Србије, испољаван у Чачку и околини.

Око порекла, места рођења и презимена епископа Никифора Максимовића јављају се спорни моменти. Његов деда Вукосав доселио се из Херцеговине крајем XVIII века, тј. уочи Кочине крајине, мада ова претпоставка не искључује могућност нешто ранијег досељавања његових предака у Београдски пашалук. Овome у прилог иде податак да је Никифор Максимовић рођен 12. јануара 1788. у Жежевици. Међутим, спорно је место досељавања, а самим тим и место његовог рођења. Као његово родно место помињу се две Жежевице: пожешка и чачанска. Вук Стефановић Караџић наводи да је Никифор родом из села Жежевице из ужичке нахије, на шта упућује и тестамент епископа Никифора, као и судски спор око наслеђа. У доцнијој литератури преовладало је мишљење да је рођен у Жежевици код Чачка. Овде ваља навести податак да фамилија Вукосављевића постоји у чачанској Жежевици до данас, мада је тешко утврдити везу између ње и Никифоровог првобитног презимена. Овим улазимо у другу дилему око презимена. Неки аутори наводе да се Никифор најпре презивао Вукосављевић и да је поменуто презиме узео по деди Вукосаву, који се доселио у Жежевицу. Један од тих аутора наводи да располаже са доста докумената у којима се Никифор потписивао горе поменутиим презименом. Ту тврдњу илуструје писмом из Чачка, које је упутио кнезу Милошу 5. октобра 1831. године и у коме се потписао као Никифоръ Вукосављевићъ.¹ Презиме Максимовић узео је по свом оцу Максиму. Међутим, на основу потписа, може се видети да се користио са оба презимена од 1818, када се на плочи манастира Сретења потписао као Максимовић, до 1851, када се на плочи над улазном капијом у манастирски виноград у Паковраћу потписао као Вукосављевић. Иако се претпоставља да је презиме Максимовић узео од 1831. године, има пуно доказа да се и даље употребљава старије презиме. Тако, за време боравка у Црној Гори, сва званична документа, домаћа и инострана, говоре о Никифору Вукосављевићу.

Како у доба Никифоровог детињства није у Србији било никаквих школа, читање и писање се могло једино научити у манастирима. И Никифор ће у стицању образовања поћи тим путем. Отишавши у посету сестри, удатој у село Честин у Грузи, започео је у

тамошњој цркви да се учи читању и писању. Било је то 1802. године, а већ следеће прелази у манастир Тројицу под Овчаром, где је провео једну годину. Одатле је прешао у манастир Никоље, у коме се, поред читања и писања, обучавао „у пјенију и црквеном правилу“,² спремајући се за монашки чин. Када је 1808. био припремљен и пострижен, поставши ђакон, привремено је напустио Никоље и отишао у манастир Раковица, надомак Београда, одакле је често посећивао Београд, успевши да научи грчки језик. Познавање грчког језика биће онај квалитет који ће, поред других, учинити Никифора једним од ретко образованих људи ондашње Србије и избациће га у први план у борби за осамостаљење српске цркве. Знање грчког језика указивало је и на сву амбициозност младог Никифора у стицању образовања, а уз то изазвало љубав и пажњу српског митрополита Леонтија, који је Никифора закалуђерио 1808. године. Овај чин обављен је у манастиру Раковици. После тога Никифор је, стекавши потребну наобразбу, пожелео да се врати у манастир Никоље, тј. у свој родни крај, пун планова о обнови запустелих овчарско-кабларских манастира.

У кризи свеукупних односа у Београдском пашалуку, испољеној кроз XVI и XVII век, а нарочито крајем XVIII и почетком XIX века, није остао поштеђен ни црквени живот српског народа. Од када је 1766. године била укинута Пећка патријаршија, на челу црквене организације у Србији било је грчко свештенство, које највероватније није могло ни хтело да заштити цркве и манастире, а нарочито оне у којима је било српско свештенство и на које су Турци повремено насртали. Бројна су, у чачанском крају, места звана „црквине“ или „црквишта“, од којих се данас називу само темељи и о којима се преносе предања да су постајали и да су некадање цркве Турци попалили. Примера за ову тврдњу има у Горичанима, Горњој Горевници, Жаочанима, али и у бројним другим селима чачанског краја. Једино легенда о цркви у Жаочанима паљење грађевине пуне људи везује за Хаџи-Проданову буну. Та судбина није мимоишла ни овчарско-кабларске манастире, за које се каже да су још пре првог српског устанка били запустели. Стицањем слободе у току првог устанка створени су услови за обнављање цркава и манастира. Тако ће Никифор напустити манастир Никоље 1811. године и предузети радове да „на развалинама бившег манастира Преображења Господња воздвигне својмъ трѹдомъ церковъ и код ње сагради келию“.³ Ово потврђује навод о страдању манастира пре устанка и означава почетак рада јеромонаха Никифора на обнављању овчарско-кабларских

манастира. Максимовић је морао и даље бити у Никољу, јер је топло прихватљив податак да је „живео под каменом“ (тј. у некој пећини) за време обнављања поменутог манастира. Како је његов рад био повезан са развојем устаничких догађаја, у којима је манастир Никоље имао своје одређено место, то су поменути догађаји свакако утицали на извршавање послова око обнављања манастира Преображења, тако да је оно трајало шест година. Овде ваља рећи да је манастир Никоље био један од жаришта устаничких догађаја, почев од Кочине крајине, у којој је учествовао архимандрит Никоља, па преко 1813, када је кнез Милош овде довео своју породицу и предао је на чување архимандриту и своје куму хаџи Атанасију Радовановићу, а он, са стотинак бораца, отишао ка Ужицу са намером да се тамо затвори у варош и брани од Турака.⁴ Овом приликом се, поред хаџи Атанасија, помиње и Никифор, што показује да се он тада налазио у Никољу и да је прекинуо радове на обнављању манастира Преображење. Још је значајнија улога манастира Никоља у другом српском устанку, у коме су калуђери овог манастира оружјем бранили збегове у Овчару и Каблару у време борбе за Чачак, а калуђера Неофрита кнез Милош је слао 1815. године да преговара са Марашли Али пашом. Нешто доцније, августа 1815. године, и у Цариград, као депутата.⁵ Из овога се види да је Никоље било жариште бунта и отпора турском окупатору и да млади ђакон Никифор није могао бити ван тих судбоносних догађаја. Из тих разлога Максимовић је и радио на обнављању манастира Преображења шест година. Тако, по наводима Вука Стефановића Караџића,⁶ обновљен је манастир, који је више од 190 година био пуст. Максимовић је уз манастир подигао и једну кућицу, у којој је живео са два ђака, крчећи земљу за обраду. Овај манастир је морао бити срушен и измештен при градњи пруге Чачак — Ужице, 1910. године.

Напустивши Преображење Никифор Максимовић је прешао у манастир Сретење, које је започео обнављати. Он је, сада, имао далеко повољније услове за свој рад. Србија постаје аутономна, а кнез Милош је настојао да ојача и осамостали цркву. Држава је не само помагала обнављању старих, већ и подизање нових цркава и манастира. Но, за рад на обнављању Сретења свакако да је најзаслужнији Максимовић, јер је „из темеља своим трошком и трудом подигао манастир Срџтение Господне, братство у њему умножио“.⁷ Он се у Сретењу нашао 1817. године и радио је на његовом обнављању веома брзо и енергично. Од старог манастира изгледа да су постојали само темељи. О томе говори забележено предање да је у олтару манас-

тира био израстао граб такве дебљине да га два човека нису могла рукама обухватити. Позвао је десетак сељана из Негришора, који су одсекли горостасни граб и „с муком га преко темеља прекотрљали“.⁸ Тек после је подигао манастир и снабдео потребним стварима за обављање верске функције. Манастир је обновљен у току 1817/18. године, заједно са звонаром. Следеће, 1819. године Никифор је крчио шуме, претварајући крчевину у ливаде и воћњаке, чиме је стварао економски основ за издржавање Сретења. Тако је успео да за 2—3 године обнови поменути манастир, да му удахне нови живот, и то не само у верском, већ и економском и културном погледу. Могућно је да се још тада, када се ближио тридесетој години живота, одлучио не само да о овом манастиру предузима посебну бригу и старање, већ да ту нађе и свој кутак после смрти.

У Сретењу је остао све до 1830. године.⁹ За то време, радио је на увећавању манастирског имања и подизању конака и других зграда, неопходних за све веће газдинство. И када је постављен за епископа ужичког и прешао у Чачак, он неће престати да ради на унапређењу себи најомиљенијег манастира. За сав овај вредан и предан рад, који се уклапао у процес стварања аутономне Србије, Никифор је по препоруци кнеза Милоша, произведен у „архимандрита общезителног“ манастира Сретења. Даљи развој догађаја показао је да је ово унапређење означило почетак успона каријере Никифора Вукосављевића — Максимовића. Те, 1830. године Србија је добила аутономију, не само политичку, већ и црквену, коју је тек требало изборити у Цариграду, ослобађањем српске цркве од зависности према грчком свештенству, као руководећем у црквеном животу Србије. Отуда кнез Милош пожурује да се ослободи грчке црквене управе како би избегао турско мешање и утицај вршен уз помоћ грчког свештенства. Један од реализатора такве Милошеве политике био је и Никифор Максимовић.

Доста је писано о томе како је кнез Милош, после оружаног дела другог устанка водио борбу за добијање аутономије. Мање је познато да кнез Милош није у току те борбе изоставио ни питање српске цркве. Остваривши главни циљ добијањем политичке аутономије Србије, кнез Милош се већ 1830/31. посвећује борби за ослобађање српске цркве од грчких митрополита, који су седели у Београду и Ужицу и одатле управљали пословима. Тражећи замену за грчке митрополите, кнез Милош препоручује Мелентија Павловића, архимандрита манастира Враћевшнице за митрополита, а Никифора Вукосављевића — Максимовића, архимандрита Сретења, за ужичког

епископа. На избор Никифора Максимовића за епископа утицало је више елемената, добрим делом већ описаних. Но, свакако да је имало утицаја и лично познанство са кнезом Милошем још из судбоносних догађаја 1813. и 1815. године, као и Никифорово знање грчког језика. Тако је избор пао на Максимовића као „много заслужна због свои неуситни трудова“.¹⁰ Одобравајући избор, кнез Милош је за Никифора рекао да је „најчаснији, најуваженији и најспособнији, после Мелентија, у српском свештенству“.¹¹ Потврдивши избор обојице, кнез Милош их је, већ јула 1831. године, послао у Цариград, стављајући им у задатак да изборе аутономију српске цркве. Јер „нико боље од кн. Милоша није знао како су ти архијереји, туђинци по народности, осећали и мислима живели само за новце, глобећи српске манастире, цркве, свештенство и народ“.¹² Тако су се Мелентије и Никифор нашли у Цариграду, августа 1831. године. Цариградски патријарх је рукоположио Мелентија за српског митрополита 18. августа, а Мелентије следећег дана, Никифора за епископа ужичког и Ђерасима за епископа шабачког. По другим подацима,¹³ Никифор је рукоположен 19. августа (сви датуми су по старом календару — М. П.), али не у Цариграду, већ у Србији. Овај податак је нелогичан, јер Мелентије и Никифор нису могли за један дан стићи у Србију. Друга нелогичност је појава и рукоположење Ђерасима, за кога се не види како је доспео у Цариград кад су тамо пошла само два изасланика Милошева. Могућно је да је овај последњи рукоположен у Србији и да је то изазвало наведене нејасноће. Но, далеко је важније да је мисија Мелентија и Никифора у Цариграду донела плода у борби за аутономију Србије, јер је српска црква ослобођена туђинаца и обновљена након 67 година од последњег укидања Пећке патријаршије.

По повратку из Цариграда, кнез Милош је настојао да епископа ужичког намести у Чачак „да столицу својоу има у Чачку као средоточию свое Епархје“,¹⁴ јер се Чачак налазио у средишту територије коју је покривала ужичка епископија. Овим је исказан Милошев однос према Чачку и Љубићу, где је добијена пресудна битка у другом устанку, затим намера кнез Милошева да Чачак као варош, која се развијала на међи пожешке и рудничке нахије, претвори у политички, културни и верски центар југозападног дела аутономне Србије. Но, свакако је најпресуднија била кнежева намера да премештањем црквеног седишта из Ужица у Чачак укине грчку организацију ужичко-ваљевске митрополије са седиштем у Ужицу, хотећи да зада коначни ударац њеном верском и политичком утицају у Србији. Тако ће се Никифор наћи, од 1831. године, у Чачку и надаље, све до своје

смрти, делити судбину са народом чачанског краја. А присуство епископа ужичког у Чачку, уз присуство господара Јована Обреновића, имало је великог значаја у развоју чачанског краја кроз прву половину XIX века.

Епископ Никифор, смештен најпре у „судејскомъ“ конаку, био је захвалан кнезу Милошу што му је одредио Чачак за седиште епископије, јер је ту могао живети „у окрестъ познатихъ люди“.¹⁵ Вредан и предузимљив, он је убрзо подигао владичански конак, онда једну од највећих и најлепших кућа у граду. Овај Никифоров конак срушен је уочи балканских ратова, приликом ударања темеља за зграду Гимназије.

У почетку своје управе над епархијом Никифор Максимовић је био у свему на свом месту. Особине његова карактера и дух времена у коме је живео, а посебно однос свемоћног господара кнеза Милоша према сваком ко је трошио државни новац, учинили су Максимовића веома штедљивим, у животу. Штедљивост је била епископова одлика и од раније. То се види из сачуваних и забележених података,¹⁶ по којима је у време обнављања Преображења и Сретења спавао у пећинама „под каменом“ — да би био близу радилишта и уштедео средства. Без обзира колико је то тачно, то ипак говори о његовој штедљивости и економичности. Штедљив лично, у свакодневном животу, није жалио труда ни средстава, не само при обнављању запустелих овчарско-кабларских манастира, већ и за унапређивање привреда у граду и селу, за оснивање и развијање школства и школовање сиромашних ђака, показујући пун смисао за напредак места у коме је живео и за културни преображај средине у којој је чинио дејствовао као епископ. Овде треба свакако имати у виду кретање друштвено-економског развоја младе српске државе, али се не могу опорези ни лични квалитети Максимовићеви, који су се састојали у схватању нових историјских услова и непосредној реализацији послова. Он је, свакако, био задовољан одређивањем Чачка за седиште епископије, схватајући и прихватајући Милошеву политику. Уз то, нашао се у близини господара Јована и других угледних људи. Истовремено, ни манастир Сретење није далеко.

Није требало много времена па да схвати како се неопрезно и претерано радовао што ће у Чачку живети „у окрестъ познатихъ люди“.

Када је 1832. године кнез Милош поставио господара Јована за губернатора пожешке и рудничке нахије са седиштем у Чачку, Максимовић је добио у суседству моћног човека, према коме је морао

да заузме став и одреди понашање. Било је то у оно време, између 1825. и 1835. године, када је у Србији био изражен отпор апсолутизму Милоша Обреновића. Ови немири нису мимоишли ни пожешку и рудничку нахију, иако се ова друга сматрала упориштем Обреновића. Свакако да су се сви заплети те борбе преламали и у Чачку и да ни Никифор, као епископ и истакнута личност, није могао остати ван њих. Он се, као и остали виђенији људи обе нахије, морао изјаснити за или против Обреновића. Према подацима који постоје, најприхватљивија је претпоставка да је епископ Никифор више склон верским, културно-просветним и привредним пословима, увучен у политичка збивања. Вероватно да није подносио ни било какав и било чији притисак. Податак да је морао да бежи из Чачка и Србије 1832. године довољно говори о његовој природи и опредељењу. Како је господар Јован био носилац Милошевог апсолутизма у чачанском крају, то се отпор поменутом апсолутизму испољавао кроз сукоб са господаром Јованом. У тај сукоб ући ће и Максимовић. По једном објашњењу дошло је, 1832. године, до сукоба између господара Јована и кнеза Милоша, па „при овој свађи ни епископа Никифора не оставе на миру и кад је видео да у Чачку, у својој архијерејској столици од Јована на миру седети не може, шта више да му опасност грози“,¹⁷ донео је одлуку да остави епископски положај и да спас тражи у бекству из Чачка. По другом објашњењу¹⁸ Никифор се замерио господару Јовану тиме што је одбио да одобри венчање једном од Јованових момака. Тај моменат су искористили Чачани да заваде двојицу моћника. По трећем и далеко наивнијем образложењу, за време причешћа у чачанској цркви Никифор је дао господару Јовану нафору и рекао:

„Јадац, господар Јоване“.

Господар Јован је сачекао епископа по изласку из цркве и пред људима му се обратио:

„Зар тако, владико? Ти мене законом и у цркви превари!“

„Што би би господар Јово; ја тебе преварих и скидох бригу с врата, а да ли је по закону или мимо закона, ти сад сам размишљај“.

„Јадац је јадац, а у цркви не сме бити лагања. Познаћеш кога си преварио — узвратио је господар Јован. Притом је опсовао епископу мајку. Никифор му је узвратио псовком, рекавши да се „ни веће силе није бојао“.¹⁹ Тако је дошло до велике међусобне омразе. Како Чачани нису успели да их помире, а кнез Милош наводно о целој ствари ништа није знао, Максимовић, опазивши да му господар Јован ради о глави, уз то наговаран од пријатеља, реши да тајно на-

пусти Чачак и Србију. Ј. Милићевић је записао: „Никифор се завади с г. Јованом, братом кнеза Милоша, па запали и оде у Црну Гору“.²⁰ Најпре је отишао у манастир Сретење, из кога је, после молитве, прешао границу 27. септембра 1832. године и преко Санцака кренуо за Црну Гору. По истом извору,²¹ кнез Милош се, кад је сазнао за **Никифоров одлазак, запрепастио и укорио господара Јована „што му земљу обрука“**, а митрополит Мелентије, нешто касније, 13. новембра 1832. године, упутио је из Крагујевца „Посланицу Црногорцима“. Но, било је касно. Како се види, сукоб епископа са господаром Јованом добио је такав ток и карактер да је Никифор, видевши како се од Обреновића у Србији вређају, понижавају па и живота лишвају сви противници, уплашен за сопствени голи живот, нашао је за најбоље да кришом побегне из Чачка и Србије. Узроци бекства су још разумљивији када се наведе поступак господара Јована око епископовог конака. Наиме, господар Јован је требало да дође у Чачак 1832. године. Како није имао свој конак, он је решио да преотме „судејски“ конак, који је припадао епископу Никифору. Овим не само да је угрозио епископа у материјалном смислу, већ га је крајње понизио и у очима народа и сопственој души. Никифор се није могао помирити, нити мирно поднети намеру господара Јована.

Прешавши границу, он је преко Санцака стигао у манастир Морачу, где се задржао неколико дана, па преко Пониквица и Белопавловића стигао у Зету, одакле је преко Круса дошао у Цетиње 19. октобра 1832. године.²² Ту га је лепо примио владика Петар Петровић Његош. Бекство Никифорово имало је вишеструки значај, нарочито за младог црногорског владика и песника Његоша и развој школства у Црној Гори. Јер: оснивањем прве државне школе у Брчелима, Никифор Максимовић је помогао Његошу у напорима на изградњи модерне црногорске државе. Само, долазак ужичког епископа у Црну Гору узнемирио је суседне велике силе, што је забринуло и кнеза Милоша, нагнавши га на непрестан рад око повратка епископа Никифора у Србију.

Изненадни одлазак српског епископа Никифора из Чачка и његов осмомесечни боравак у Црној Гори од октобра 1832. до маја 1833. године били су повод за узнемирење духова не само у Правитељствујушћем совјету српском и српској цркви, већ и код пограничних суседа Аустрије и Турске, које су, у овоме, виделе опасност по своје политичке интересе и страх од заједничке борбе Србије и Црне Горе против њих. За читаво то време, односно, од преласка епископа Никифора у Црну Гору до коначног повратка у Србију во-

ђена је врло жива политичка активност. Упућиване су: потернице, посланице, ултиматуми и писма из Србије до Црне Горе и натраг, односно од кнеза Милоша и митрополита Мелентија до Његоша и Црногораца, у чему је значајну улогу играо Сима Милутиновић.

Хајку и оптужбе против Никифора Вукосављевића — Максимовића²³ и његовог одласка из Србије прво су почели кнез Милош и српски митрополит, да би је прихватили Аустријанци и Турци, из страха да Србија и Црна Гора стварају тајни савез против њих. И док се водила дипломатска преписка и бацане анатеме на српског епископа, Црногорци су га искрено примили, приредили му величанствен дочек сходно његовом чину и пружили му политички азил.

Прешавши срећно из Србије преко турске територије, почетком октобра 1832. године, епископ Никифор је стигао у Морачу, одакле се јавио Његошу и Сенату црногорском, тражећи од њих политички азил. Знајући за квалитете ове угледне личности, Црногорци су без двоумљења дали пристанак да епископ Никифор слободно остане у Црној Гори. Позвали га да дође и на Цетиње и унапред му одредили за место сталног боравка немањићку задужбину манастир у Брчелима, у црмничкој нахији.²⁴

Свестан своје одговорности због овакве одлуке и беса којег ће навући на себе, не само од Српског правитељства, већ и цркве, а нарочито Турске и Аустрије, Његош је потражио подршку од руског вицеконзула у Дубровнику Јеремије Гагића. Писмом од 14/26. октобра 1832. године²⁵ обавестио га је да је ужички епископ Никифор дошао у Морачу, одакле му пише да жели доћи у Црну Гору и остати у њој, јер није могао живети у Србији. Он, у исто време, оправдава своју одлуку: указивањем помоћи пострадалом епископу тумачи оскудицом свештенства у својој земљи, због чега је принуђен да прими Никифора и да му манастир у Црмници одреди за живот и за обучавање свешеника.

Доласком епископа Никифора у Црну Гору Његош је видео могућност остварења своје намере за отварање првог државног просветног завода у Црној Гори, због чега је и одредио манастир у Црмници, а не у Стањевићима, како су му предлагали неки чланови црногорског Сената, хотећи тиме да истакну црногорско право власништва над овим манастиром, који се налазио на аустријској територији.

Одазивајући се позиву, Максимовић је дошао на Цетиње и ту био примљен од Његоша и Сената. Црногорци су му припремили свечан дочек. О доласку Никифора Вукосављевића у Црну Гору и на

Цетиње вршилац дужности окружног которског поглавара Миха Мартелини, писмом од 27. октобра 1832. године обавестио је Губеријално председништво у Задру. Он је писао да је епископ Никифор побегао из Србије испред зулума кнеза Милоша.²⁶ У истом извештају наведено је да епископа су пратили: један протосинђел, два ђакона и четири слуге. Такође, Мартелини је обавестио и о дочеку на Цетињу, повезујући то са информацијама које је чуо у Боки Которској — да ће епископ запознати неке Црногорце и, шта више, да ће Његош бити сасвим лишен духовне власти у Црној Гори, па ће поћи у Русију, а да ће га епископ Никифор заменити.

По доласку епископа на Цетиње 1. новембра 1832. године (по новом календару) Мартелини је обавестио Губеријално председништво, изражавајући бојазан због гласова који круже Боком Которском, напомињући да је Никифор примљен како приличи његовом чину.²⁷ Узнемиреност код Аустрије достигла је врхунац. Поменути извештач констатује да је епископа у Црну Гору послала руска влада, што тврди својим извештајем од 9. новембра 1832. године, упућеним у Задар.²⁸ Такви гласови и такве тврдње допиру и до Турака, који су на свој начин коментарисали долазак епископа Никифора у Црну Гору, оптужујући не толико Његоша и Црногорце колико кнеза Милоша Обреновића, наводећи да он одржава тајне и пријатељске везе са Црном Гором на штету Турске.²⁹

Док се водила дипломатска и шпијунска преписка између аустријских, турских, српских и црногорских власти, на Цетињу је коначно разрађен план о мисији епископа Никифора у отварању прве државне школе у Црној Гори. Заједно са Његошем и пратњом, Никифор је 27. новембра 1832. године, стигао у Брчеле.³⁰ Ту, у манастиру, Његош је остао заједно са српским епископом неколико дана, све док није отпочела редовна настава под Никифоровим руководством на обучавању 20 младих Црногораца, доведених из разних црногорских племена. Тако је епископ Никифор као накнаду за изгубљени манастир у овчарско-кабларској клисури добио манастир у Црмници, за непријатељство кнеза Милоша и господара Јована — гостопримство Црногораца, а од Његоша и Сената поверење да отвори први просветни завод у Црној Гори. Када је почела редовна настава, Његош се вратио на Цетиње, а епископ остао у Брчелима да изврши свој просветни задатак. Избор Брчела за остваривање своје замисли — отварање школе, Његош је учинио због историјске и просветне улоге манастира од XV до XIX века, а и зато што је доњи манастир у Брчелима имао велико имање у Граховском пољу, Брчелима и чи-

тавој Црмници и што је у својим пространим коначима могао да прими већи број људи.

Епископ Никифор је већ био почео да остварује своју просветну улогу у Брчелима кад је Сима Милутиновић стигао на Цетиње, доносећи како писма кнеза Милоша Његошу и Сенату, тако и посланицу београдског митрополита Мелентија Павловића, писану у Крагујевцу 13. новембра 1832. године и упућену Црногорцима.³¹ По налогу кнеза Милоша, не бирајући речи, митрополит Мелентије је настојао да што више оцрни епископа Никифора, пишући Његошу и Црногорцима како треба да им је познато да је ужички епископ побегао из Србије не повевши са собом никакав докуменат о дозволи напуштања земље и да тај Максимовићев чин служи на срамоту српском народу и свештенству, али и црногорском. Његош је примио свог учитеља Симу Милутиновића и није поверовао митрополитовим речима да је Максимовић без икаквог повода напустио Србију, нити се обазирао на митрополитову поруку или, боље рећи клетву. Ипак, Његош је омогућио Сими Милутиновићу да оде у Брчеле и да, кроз разговор са Максимовићем, пренесе поруке из Србије. О томе је Миха Мартелини писмом од 7. јануара 1833. године³² обавестио Губеријално председништво у Задру. Он је написао да је из Србије стигао у Црмницу Симо Милутиновић, који је донео писмо кнеза Милоша Његошу у коме га позива, с обзиром на одсуство епископа Никифора из ужичког краја без икакве дозволе, да га што пре врати у Србију — ако Његош жели да са кнезом Милошем сачува пријатељство.

Посланица Митрополита Мелентија, његове клетве и анатеме нису збуниле и поколебале Црногорце, ни ужичког епископа, који је, како је приличило „чину његовом“, вршио своју просветну улогу. Црногорци су били убеђени да је епископ уважена личност и да није „болестан у памети“, нити „згрануо се и побегао“, како је писао кнез Милош, већ да га је мука натерала да напусти Србију и сачува главу. Такође су били уверени да Никифора у Црну Гору није послала ни руска влада, како је претпостављао Мартелини, нити да је „клетву погазио“, како је у својој посланици тврдио митрополит Мелентије.

На писма кнеза Милоша и српског митрополита послата по Сими Милутиновићу, Његош је одговорио: кнезу Милошу да их је примио, а митрополиту, поред осталог, да с њим жели да и даље остане у братским односима. За епископа Никифора рекао је како му се нису ни он ни Сенат нимало обрадовали, знајући да им не може бити од користи. У исто време Његош се позива на неписани црногорски закон, по коме, ко у Црну Гору прибегне — има „да буде

примљен и брањен боље него рођени брат“.³³ Видећи да су се узнемирили дужови не само у Србији, већ и у Аустрији и Турској, Његош је на себе преузео врло одговорну политичку улогу. Бојећи се даљих компликација, постигао је са ужичким епископом сагласност да се Никифор након завршеног посла врати у Србију, а митрополиту Мелентију јавио је да ће га Сима Милутиновић известити о доласку епископа Никифора у Србију. Његош је уверавао и кнеза Милоша да ће се епископ вратити у Србију, али да се тај повратак одлаже „до лепшег времена“. Његош је по Сими Милутиновићу поручио кнезу Милошу да Милутиновић на пролеће опет дође по Никифора, како би епископ заједно с њим лакше прошао кроз турску земљу, од црногорске границе до Србије.

Месец дана касније Његош је писмом од 9/21. фебруара 1833. године обавестио руског вицеконзула Гагића о мисији Симе Милутиновића и свом пристанку о повратку епископа у Србију, напомињући да је Никифор „драговољно на то соизволио“.³⁴

Његош и Сенат црногорски, дајући политички азил епископу Никифору, нашли су се у врло незавидном положају, не само према Србији, већ и према Аустрији и Турској. Иако су знали за врсне квалитете ужичког епископа и помоћ коју ће он пружити на ширењу просвете у Црној Гори, били су, ради добросуседских односа, принуђени да попусте у својој замисли. Према епископу Никифору гајили су поштовање, уверени да од њега могу имати само користи.

Од 27. новембра 1832. године епископ Никифор, чуван и брањен од Црногораца, стално је боравио у Брчелима. Повремено је долазио на Цетиње ради консултација са Његошем и Сенатом, остајући по дан-два. То се види и из извештаја које је Миха Мартелини редовно слао у Задар.³⁵ Из једног таквог извештаја из јануара 1833. године може се утврдити да је Никифор провео неколико дана у Његошевој резиденцији на Цетињу, где је имао више разговора са Његошем и члановима Сената. Мартелини, даље, саопштава да је, том приликом, ужички епископ рукоположио у свештенички чин неколико Црногораца. Из свега се види да Његош није придавао важност посланици митрополита Мелентија. За Његоша и Црногорце, епископ Никифор је био свештенији него и сам митрополит. Чак им је била посебна част што је баш епископ Никифор, на кога се била дигла повика, произвео у свештенички чин синове виђенијих Црногораца. Како је саопштио Мартелини, епископ Никифор се средином јануара 1833. године вратио у Брчеле, где је наставио да обучава 20

младића, не само у вршењу свештеничких, већ и других послова у црногорској држави.

С обзиром на већ постигнуту сагласност између Његоша и кнеза Милоша о повратку епископа Никифора у Србију, требало је школовање свештеника привести крају. Од новембра 1832. до краја априла 1833. године трајала је редовна настава, после које је епископ коначно напустио Брчеле, јер су наводно наступили „лепши дани“, односно дошло је време повратка у Србију. Заједно са својом пратњом, са којом је дошао из Чачка и са још неколико истакнутих Црмничана, епископ Никифор је пошао на Цетиње.

Пре него што је напустио Црну Гору, он је, заједно са Његошем званично посетио манастир Стањевић 2. маја 1833. године.³⁶ Његош је желео да српски епископ посети манастир, чиме је хтео да покаже Аустријанцима свој одлучан став у погледу захтева да манастир, око кога су се у претходне две године водиле борбе, треба да припадне младој црногорској држави. И овом приликом Никифор Максимовић је произвео у свештенички чин неколико Црногораца, а аустријски обавештајац је пратио ово путовање и обавештавао своје претпостављене. У повратку је посетио Ловћен, а потом још десетак дана боравио на Цетињу, којом приликом је произвео у свештенички чин свих 20 својих ученика, које је обучавао у брчелском манастиру. Ово рукоположење Никифор Максимовић је обавио на молбу Петра Петровића Његоша, који је хтео да, пре одласка у Русију, ојача црквену власт у својој земљи. По Вуку Караџићу,³⁷ сви ови ђаци нису били потпуно описмењени, свакако због краткоће школовања, проузрокованом ситуацијом у којој су се нашли и Максимовић и Његош. Први, јер се морао вратити у Србију, а други из истог разлога и због свог пута у Русију.

Ипак, Његош је очигледно бринуо о судбини Никифора Максимовића у Милошевој Србији. Отуда је и писао писмо кнезу Милошу, давши да га Максимовић понесе.³⁸ У том писму он је молио Милоша да Никифору Максимовићу опрости. И кнез Милош је, са своје стране, показао знаке попустљивости. Тако је писмом обавестио своје депутате у Цариграду о епископовом признању „да је лудо учинио и готов је вратити се као што ће и учинити; но шта нам фајда кад га више нећемо употребити моћи“.³⁹ Кнез Милош је, пошто су Симу Милутиновића задржали Турци, послао на Цетиње своје људе да допрате Никифора Максимовића у Србију.

Тако је 15. маја 1833. године епископ Никифор напустио Цетиње и пошао у „своје отечество“.

Боравак ужичког епископа у Црној Гори био је од великог значаја и за Његоша и за Црну Гору. Његош је у то време био млад и неискусан, па је радо примао савете од епископа Никифора, за кога се може рећи да је Његошу дошао у добар час. Његош је тада архимандрит, а Никифор епископ. Његош је навршавао 19 година, а Никифор, са својих 45 година, био је у напону снаге, са богатим животним искуством и, за оно време, доста великим образовањем. Стога је и могао пружити знатну помоћ и подршку младом Његошу и зачецима просвете у црногорској држави.

Видели смо да је кнез Милош био незадовољан Максимовићевим одласком из Србије, па је, заједно са Мелентијем Павловићем, предузео све мере да га врати у земљу. Поред изасланика, који би епископа провели преко турске територије, кнез је јављао епископу Никифору да он и господар Јован „раскају се“ и да га позивају да се врати. Свакако да је погодан моменат и повод за повратак било добијање нових хаџија хатишерифом из 1833. године. На горњи закључак наводи податак, који ће бити објашњен. Никифор Максимовић је, праћен од Симе Милутиновића, напустио Цетиње 15. маја 1833. године,⁴⁰ кренувши преко Пећи за Чачак. О његовом животу одмах по доласку мало се зна. Кренувши средином маја с Цетиња, он је крајем истог месеца већ био у Крагујевцу код кнеза Милоша, који га је „усрдно примио“.⁴¹ Тада се епископ измирио и са господаром Јованом, а кнез је одобрио да Чачак и даље буде столица ужичке епархије, задуживши господара Јована да помогне Максимовићу око подизања епископског конака. Помиње се да је наставио да припрема црквене кадрове и замонашује их. Поред осталих епископ Никифор је у септембру 1833. године замонашио секретара Милошеве канцеларије Павла Јовановића да би га 10. октобра исте године произвео, у Чачку, за архимандрита.⁴² Ово је учинио по Милошевој заповести, јер је кнез намеравао да Павла Јовановића постави за новог српског митрополита, после смрти Мелентијеве. Значи: Никифор је послужио Милошевој намери и политици непосредно иза повратка у Србију. Доласком Павла (црквено: Петра) Јовановића за митрополита, кнез Милош је почео да врши разграничавање између световне и црквене власти. У тај процес активно се укључио и ужички епископ, залажући се за оснивање духовних судова у епархијама. У складу са новом политиком, Максимовићу је још 1833. године забрањено да убира новац при рукополагању нових свештеника, као и прикупљање милостиње у народу, намењене за његово издржавање. Све ово указује да је епископ био на удару у новом систему правне

организованости цркве у Србији, што га је још више удаљавало од Обреновића. Поготову што 1833/1834. године није био нимало самосталан; за и најмању своју дужност или кад би требало нешто да учини, морао је да пита кнеза Милоша и митрополита Петра. Као човек динарског типа, Никифор Максимовић је био експлозиван и нетрпељив, па се није показивао попустљивим чак ни онда кад су биле у питању наредбе кнеза Милоша. То се нарочито уочавало у оним приликама када се радило о његовој епархији. Због поменутих мешања он је 5. јануара 1834. године упутио писмо кнезу Милошу, митрополиту и „другој господи“, у коме је тражио више самосталности: „Ко ће толиким капетанима, сердарима, господарима, кнезовима и свим чиновницима угодити како који хоће, и сваки да ме може код њихове светлости обманути и у моја дела привиривати“.⁴³

Ови односи су се нарочито заострили у време изградње епископовог конака у Чачку 1836/1837. године, јер је епископов „судејски“ конак узео господар Јован користећи га до 1835. године када је завршио свој конак. Ипак, од 1833. године па надаље, кнез Милош је настојао да са епископом буде у добрим односима.

Претпоставку да се измирио са кнезом Милошем, чини реалном податак да је био у кнежевој пратњи приликом посете новоприпојеним нахијама, на лични позив кнеза.⁴⁴ Наравно, кнез Милош је желео да искористи територијално проширење аутономне Србије, добијено 1833, и да у новоприпојеним крајевима учврсти своју власт, па не би било у складу са здравим разумом да се сукобљава са ужичким епископом, који постаје црквени поглавар у највећем делу добијених територија и који је заслужан у борби за аутономију српске цркве. Овај лични кнежев позив епископу Никифору се може посматрати и као кнежево настојање да брата, господара Јована, измири са епископом Никифором. Јер, од 1832. до 1835. године, када је изграђен Јованов конак, господар Јован лоцира свој боравак у Чачку, у најближем суседству са епископом. Како је у том времену и нешто касније нагло расла моћ господара Јована, није било пожељно имати тако значајног човека и суседа за непријатеља. Завршетком конака, господар Јован се коначно и потпуно преместио из Бруснице у Чачак, поставши сердар рашког сердарства, које је обухватало четири округа: ужички, чачански, руднички и старовлашки. Чачак је био седиште рашког сердарства. Када су, по Сретењском уставу из 1835. године, укинута сердарства, Србија је подељена на четири војне команде. Господар Јован је био на челу моравско-подрињске војне области, чије је седиште, такође, било у Чачку. По Турском уставу из

1838. године, господар Јован добио је чин дивизионог генерала, мада се у овом чину помиње још јула 1835. године.⁴⁵ У ово време Чачак је био седиште поменутих војно-територијалних организација, поставши тиме војно-политичко и црквено седиште великог дела западне Србије и Санџака, што ће условити не само бржи друштвено-економски развој чачанског краја, већ и уздизање саме вароши, која развојем саобраћаја, трговине, школства и појединих заната, прераста у привредни, политички, културни и верски центар поменутих области.

И док су се од 1833 до 1838. године Обреновићи грчевито борили за апсолутистичку владавину кнеза Милоша вршећи бројне реорганизације управне власти, епископ Никифор је могао да се посвети црквеним и просветним пословима. Поред обнављања чачанске цркве 1834. на темељима старе цркве од стране господар Јована и кнеза Милоша, у којој се не види улога ужичког епископа, Никифор је веома заслужан што је у Чачку отворена гимназија, 1837. године, једна од најстаријих у Србији. Када је млада српска држава донела, 1836. године „План за школе и како оне имају постојати“, Чачак је, поред Шапца и Зајечара, био одређен за седиште гимназије. Свакако да је избор Чачка био условљен присуством господара Јована и епископа Никифора, јер су све три поменуте гимназије основане при седишту црквене власти. Поред тога, у Чачку је радила нормална или основна школа. Основна школа је првобитно била смештена у муселимов конак. Из писма кнезу Милошу, јула 1836. године, види се да су Никифор Максимовић и господар Јован учествовали у рушењу поменутог конака, јер је „коначић“ био тесан и неудобан, па је од добијеног материјала започета изградња школске зграде за нормалну, односно основну школу, на коју је требало 1841/1842. године надградити опрат као услов за обнављање чачанске гимназије. Епископ је водио рачуна о раду обе школе, јер је рачунао на обавезу ђака да присуствују црквеној служби. Отуда је био члан комисије за обављање годишњег испита ученика. Он је био и спреман да покаже солидарност према сиромашним ученицима, које је материјално помагао. Кад је Гимназија укинута 1838. године и премештена за Ужице због малог броја ђака и неуспеха у учењу и „пениу црквеном“, Максимовић се није помирио са таквом судбином. Није мировао све док није враћена у Чачак 1842. године.

Просветни рад епископа у времену од 1838. до 1842. прекидан је и потресан политичким приликама у Србији тога времена највише појачаном активношћу противника кнеза Милошевог и Михајиловог

апсолутизма, окупљених око уставобранитељског покрета. Ни Никифор Максимовић, који је због сукоба са господаром Јованом морао да бежи из Србије, није био изван тих бурних догађаја, због којих и није успео да све до 1842. године, обнови чачанску гимназију.

Никифор Максимовић је 1836 започео градњу епископског конака у Чачку, успевши да га доврши 1837. године. Приликом градње избиле су тешкоће, које је правио кнез Милош и које ће још више везати ужичког епископа за уставобранитељске снаге у Чачку. Наиме, кнез Милош је прихватио да помогне у подизању конака, ваљда да би се коначно решило питање смештаја епископа, поготову после сукоба око „судејског“ конака са господаром Јованом. Максимовић је, рачунајући на кнежеву финансијску помоћ, већ 1836. године озидао темеље и подрум и погасио велике количине креча. Али, кнез Милош је променио став и почео Максимовића наговарати да се пресели у Карановац (данашње Краљево), у кућу пок. Васе Поповића. Максимовић је овакав предлог енергично одбио, спреман да поднесе оставку на епископски положај. Додуше, молио је митрополита да се код кнеза заузме за њега, јер сам није био у стању да се одбрани. У том писму митрополиту он је навео да је тражио састанак са кнезом Милошем и да овај није хтео да га прими. Притом, небираним речима, пуним огорчења, он је нападао кнеза, коме не сме да каже „нећу и не могу“, наводећи да је и роб (мисли под Турцима) имао право да каже да нешто неће. „У мојих 48. година живљења — писао је — ја нисам поднио муке колико ово пет година у епископском чину. Ја сам и онда познавао моју неспособност, зато сам се много отрицао, а најпосле послушам светлог књаза, који ме је уверавао да прихватим епископски чин, па ће после изабрати способнијег“.⁴⁶ У истом писму он је навео да „кад би се овдашња завист угасила за епископа би било боље овде живљети него у Карановцу; зато, прво, што је на сред Епархије; друго: што је она црква велика и нарочито треће, овде је питомије и здравије неже ли у оном арнаутском месту сувопарном Карановцу. Ко је овде научио не треба му бољи Цариград“.⁴⁷ Кнез Милош је најзад попустио и Никифор Максимовић је остао у Чачку. Но, 1837. епископ је поново имао проблема због кнежевог захтева да се не гради конак у Чачку, већ Максимовић премести у Карановац. Олако претумбавање седишта ужичке епархије и намера да се она поцепа и расподели, а епископ премести у Шабач, навела је Максимовића да поново понуди оставку. Због тога и није хтео да прими позив за састанак епископа и архијереја, планиран за 8. мај 1837. године у Београду. Одбијање погоршава ме-

ђусобне односе, а кнез је са своје стране предузео и мере економског притиска. То се види из Максимовићевог одговора⁴⁸ на поновну интервенцију митрополита због одбијања да епископ дође у Београд. Максимовић је писао митрополиту да неће доћи, наводећи да је започео радове на изградњи конака и да нема новца за пут, јер му је полугодишња плата задржана у казначејству.

* * *

Никифорова припадност уставобранитељском покрету тесно је повезана са његовим односима према господару Јовану, који је седео у Чачку, у новоподигнутом конаку. Ваља рећи за господара Јована да је, за испољену војничку храброст у првом и другом устанку, био популаран у народу. Касније је губио популарност и постајао омражен, чак и у својој рудничкој нахији. Узроке треба тражити у чињеници да је све више, са временом, следио апсолутистичку политику кнеза Милоша и да је био њен извршилац у пожешкој и рудничкој нахији, а од 1834/35. и на знатно широј територији. Како су против Милошеве самовоље избијале све чешће буне, које је кнез гушио уз помоћ господара Јована, кнежев брат је бивао од народа осуђен и одбачен. Зато се сукоб господара Јована са Никифором не сме посматрати као пуко ривалство два најугледнија човека у Чачку, већ као израз различитих политичких опредељења. Упркос трзавицама политичке природе, Никифор није прекидао свестрану активност. Нарочито је присутна његова брига за развој школства на подручју своје епархије. У том послу он, упркос рђавим односима, није бежао од сарадње са господаром Јованом. Било би неправедно прећуткивање чињенице да је и господар Јован показивао пуно разумевања и подршке развоју школства на подручју које је било под његовом управом. На том послу су заборављали међусобне сукобе и деловали заједнички. Тако су обојица бринули о раду нормалне школе у Чачку. Никифор није допустио премештај учитеља-богослова у црквену службу све док се не обави летњи течајни испит — да не би трпео редован рад школе. Господар Јован је, такође, надгледао и помагао рад нормалне школе. Ова заједничка брига, и, свакако, искуство са радом гимназије, допринели су да ђаци нормалне школе 1838. године „поретком у дочеку и поведенију но и у успеху у школи добро показали и одликовали“.⁴⁹ Помоћ господара Јована била је разноврснија и шира, што је и нормално, јер је он био политички и матери-

јално кадрији да помогне развој школства. Тако је уступио своју зграду за рад гимназије у школској 1837/38. години. Такође је помагао школовање сиромашних ђака у току 1838. године. То се види из Јованове молбе упућене Министарству просвете, којим тражи да се одобри „благадејаније“ за Василија Илића из Жежевице, који је сиромашног стања, а уписао би се у гимназију. Зато господар Јован моли Министарство да поменутог ученика „преслуша и на науке преда за које способан буде“.⁵⁰ Јован се залагао и за оснивање школе у Студеници, помогавши да се направи школска зграда за школовање младежи студеничког и јошаничког среза. Занимљиво је да се господар Јован залагао да се поменута школа оснује и ради без мешања цркве. Да ли је овако слободоумно Јованово опредељење било израз незадовољства против Никифора Максимовића, тешко је рећи, јер никаквих упута на то нема. Како се из свих навода види, епископ Никифор и господар Јован су бринули о развоју школства у чачанском крају, чинећи то уместо „чачанског общества“, чија је то дужност била, али су њихови међусобни односи и даље остајали пуни хладноће и неповерења. На промену таквих односа није могао утицати ни став кнеза Милоша према епископу Никифору, кога је кнез позвао у госте приликом прославе свог рођендана 7. марта 1837. године, када је Никифор, у част кнежевог рођендана, служио литургију.⁵¹

Никифор Максимовић је од 1835. до 1839. године имао пуне руке посла, упркос финансијским тешкоћама, на које се жалио 1837. године тражећи од кнеза Милоша новчану помоћ. Радило се о неисплаћеној кирији за кућу у којој је становао.⁵² Његова је заслуга оснивања духовног суда у Чачку на основу одобрења кнеза Милоша. Разлог за оснивање овог суда 1838. године лежи у порасту брачних размирица тих година. Такође је морао да решава бројне жалбе верника на понашање свештеника.

Доношење Турског устава 1838. године изменило је политичке прилике у Србији, задавши велики ударац Милошевом апсолутизму. Кнез Милош, незадовољан и пун огорчења на своје противнике, није се лако одрекао власти. На његову иницијативу избила је побуна гарнизона у Крагујевцу, Крушевцу, Ђуприји и Пожаревцу. Руководилац ове побуне био је господар Јован. Било је то у мају 1839. године. Гарнизони су побуњени против Турског устава и кретали су се ка Београду, где их је чекао кнез Милош. Уставобранитељи су навалили на кнеза да пред побуњенике пошаље своје изасланике: митрополита Петра и ужичког епископа Никифора — не би ли ова

двојица умирила побуњене гарнизоне. Како је кнез Милош оклевао, пред војску је изашао Тома Вучић—Перишић. Када је кнез сазнао за успех Томе Вучића—Перишића, решио је да побегне из Србије и оде на своја имања у Влашкој и Молдавији. Но, и пре ове побуне, господар Јован је почетком 1839. године организовао буну против устава у рудничком округу, али без успеха. Ова буна је нарочито била изражена у моравској кнежини, из које је господар Јован блокирао Чачак. Како је Никифор Максимовић био један од носилаца уставобранитељског покрета у Чачку, расла је нетрпељивост између њега и господара Јована, која је добијала обележја личне нетрпељивости и, у поступцима господара Јована, била пуна провокативних ситуација. Могло се приметити да је кроз прву половину 1839. године господар Јован показао више упорности у одбрани кнез Милошевог апсолутизма и од самог кнеза. Ову одлику испољиће и за време прве владе кнез Михаила, све до слома Обреновићевске власти у Србији, 1842. године. Због свог понашања господар Јован је ухапшен и суђено му је, у лето 1839. године.⁵³ Био је, заједно са функционерима рудничког округа, осуђен. Морао је да напусти Брусницу и да трогодишњу казну издржи под надзором власти. Овај успех уставобранитеља није значајно и победу; за њу се тек морало борити. Истина, криза обреновићевских снага у Србији била је изражена од лета 1839. до марта 1840. године, у доба намесништва. У време намесништва руднички и ужички крај били су и даље упориште апсолутизма Обреновића, на челу са господаром Јованом и Јованом Мићићем, док је у чачанском округу ојачао утицај уставобранитељских вођа: Милосава Перуничкића, начелника округа; Стефана Ерића, начелника трнавског среза, и епископа Никифора. Господар Јован, који је још раније био престрашен врењем у граду и целом чачанском крају и преселио се у Брусницу, не осећајући се сигурним у Чачку, у доба намесништва, а свакако пре априла 1840. године, нудио је своју кућу, односно конак, у Чачку на продају. Ова понуда била је упућена Милосаву Перуничкићу, начелнику чачанског округа и човеку „кога он (мисли се господар Јован) за свог највећег злотвора држи“.⁵⁴

Кнез Михаило се није мирио са поразом. Ослањајући се на стрица Јована и Јована Мићића, обојицу са територије ужичке епархије, на којој је епископовоао Никифор, кнез Михаило је повео упорну трогодишњу борбу за обнову и учвршћивање апсолутизма. Биће то ново искушење за епископа Никифора и за народ чачанског краја. Јер, када је кнез Михаило, у марту 1840. године, преузео власт од намесништва и одлучио да се из Београда премести у Крагујевац,

удесио је да се господар Јован врати у Чачак, чиме је укинуо пресуду ванредног суда из 1839. године. Дошавши, крајем априла у Чачак,⁵⁵ где је „одушевљено дочекан“, господар Јован је одмах почео прогон уставобранитеља. Перуничих није био међу живима, за Никифора се не помиње како је прошао, а најтежу судбину доживео је Стефан Ерић, који је батинан јавно, на чачанској пијаци. У чачанском крају заоштравали су се односи присталица и противника уставности у Србији. Та је појава изражена од 1839. до 1842. године. Изгледало је, 1840. године, да је кнез Михаило однео победу над уставобранитељима. Па ипак, због самовоље и повећавања пореза, који су уставобранитељи били смањили, избила је нова буна 1840. године, уперена против кнеза Михаила и његових присталица, међу којима је предњачио господар Јован. Јован тада није био у Чачку, већ у Брусници, одакле је развијао агитацију против Томе Вучића—Перишића, нападајући уставобранитељске судије и чиновнике. Овакве мере спроводио је и у Чачку, где је наредио да се окују сви чиновници чачанског округа и среза. Неке од њих је изводио на пијак и јавно батинао. Тада је епископа Никифора „узбуњен народ“, уствари присталице господара Јована, држао 17 дана под стражом.⁵⁶ Како се турски султан, као логичан бранилац Турског устава, надао да из сукоба поларизованих снага у Србији извуче какву корист за јачање турског утицаја, веома је могућно да је из тих разлога доделио 1840. године царски орден епископу Никифору. Ово, пак, говори и о угледу ужичког епископа и ван граница Србије. Ипак, повратак господара Јована у Чачак није био дугог века. Уставобранитељске снаге у Србији, па и у чачанском и рудничком округу, јачале су, нарочито у току 1841/42. године. У тој појачаној активности главни ослонац уставобранитеља у Чачку и даље је био епископ Никифор. Тако је, поводом некаквог одсуства господара Јована из Чачка, Максимовић био фебруара 1841. умешан у састанак шесторице,⁵⁷ одржан у „меани“ Спасоја Недељковића у Чачку. На овом састанку иступио је Богосав Ковачевић из Дучаловића, изневши да су кнез Милош, господар Јован и „друга господа“ у Београду и да би Тома Вучић—Перишић требало да крене на Београд и истера их отуд. Максимовић је, по наводима оптужбе, ове исте речи говорио у свом конаку у Чачку, за што му је марта 1841. године тражено, из Крагујевца, изјашњење.⁵⁸ Бранећи се, Максимовић је обавестио министра просвете да су наводи оптужбе о разговору са Богосавом Ковачевићем неистинити. Влада кнеза Михаила није била задовољна, па је основана комисија, која би саслушала епископа Никифора. Она

је обавестила кнеза јуна 1841. да је Никифор Максимовић „противан постојећем поредку отачества нашег“ и да се може оптужити за буну против режима.⁵⁹ Овако оптужен, морао је да пође у Београд, у митрополију, где се оправдавао за познанство са Богосавом Ковачевићем из Дучаловића. Максимовић је признао да је о наведеним темама причао са поменутиим Богосавом, у свом конаку, али на основу вести објављених у новинама. Крајем јула кнез Михаило је известио министра просвете да је решио спор са Никифором Максимовићем, али се не види како. Доказ о измирењу пружа податак да је епископ добио налог, августа 1841. године, да припреми дочек кнеза Михаила у Чачку. Наиме, кнез је предузео путовање кроз Србију, свакако у нади да ће тако учврстити своју власт. Добивши поменуто задужење, епископ Никифор је упозорио Министарство просвете о скупштинама које ће се одржати у разним окрузима и да кнез има у виду стање у чачанском и ужичком крају. Очигледно да се радило о немирима, који ће прерасти у нову буну у јулу и августу 1842. године, па је Максимовић, знајући да је „нагорео“, хтео да са себе скине сваку одговорност. Кнез је посетио Брусницу, Враћевшницу и Чачак, али нема вести о инцидентима.

Како се у току 1841. и 1842. јавља тежња за променом династије, појавила се нова опасност за присталице Обреновића у чачанском и рудничком округу. Као начелник чачанског округа јавља се, априла 1842. Стефан Стевча Михаиловић,⁶⁰ мајор и окорели обреновићевац. Кад су уставобранитељи развили агитацију, у лето 1842, за нову буну, њихове присталице у чачанском крају су припремале оружану побуну. Стевча Михаиловић је оптуживао епископа Никифора да на јавним местима буни народ и „епископа стави у кућни притвор, начелника среза карановачког ухапси, а начелник среза драгачевског Милован Недељковић успео је да се склони у Лису“,²² успевши да буну угуши у зачетку. Све ово, ипак, није могло да спасе Обреновиће. Уставобранитељски покрет се у току 1842. приближавао обрачуна са присталицама обреновићевског апсолутизма. После пораза код Крагујевца, кнез Михаило је побегао у Београд. Господар Јован, који је требало да пође у помоћ, колебао се, па су га подстицали и храбрили Стевча Михаиловић и Јован Мићић. Тако се десило да господар Јован, уместо у Крагујевцу, где би помогао кнезу у борби, остане у Брусници; Јован Мићић, који је повео ужичку војску ка Крагујевцу, застао је у Брусници да сачека главнину своје војске и „осматра догађаје“, а најагилнији од свих Стевча Михаиловић, упркос томе што је његово писмо пало у руке уставобранитеља,

кренуо је са војском чачанског округа преко Рудника ка Београду. Да би се осигурао од преврата, у Чачку, за време одсуства, повео је са собом све виђеније уставобранитеље, међу којима, свакако, и Максимовића. Ужичка и чачанска војска су се удружиле и заузимале положај на граници рудничке и ваљевске нахије. Ова војска, која је бројала око 15.000 бораца, улила је страх уставобранитељима, који су тражили преговоре. Преговори, а нарочито застој, изазвали су расуло поменуте војне групације, што је значило потпун слом отпора присталица Обреновића у Србији и промену не само у династији, већ и у начину организовања власти. Александар Карађорђевић издао је 2. септембра 1842. проглас поводом доласка на положај кнеза Србије. Када је нови кнез амнестирао све обреновићевце, 6. новембра 1842. године, амнестију нису добили начелници чачанског и рудничког округа: Стевча Михаиловић и Вуле Вукомановић. Ово говори да су поменути окрузи били јако упориште Обреновића, а самим тим сведочи и сву величину и храброст Никифора Максимовића, који им се у свакој прилици одупирао. Из свега се може закључити да је ужички епископ Никифор одиграо значајну улогу у борби уставобранитеља за стварање либералније организоване српске државе. Но, и поред свега тога, Никифор није престајао да брине о привредном животу, уређењу цркава, култури и развоју школства у чачанском крају.

Развој школства у Србији у првој половини XIX века био је условљен резултатима националноослободилачке борбе и револуције, као и потребама развоја привреде и изградње младе српске државе. Стога је једним чланом хатишерифа из 1830. било предвиђено право да Срби оснивају школе. Познато је, не само из односа са Вуком Караџићем, да је кнез Милош зазирао од писмених и образованих људи. Тако је тек после Сретењског устава, када је Милошева самовоља слабила, дошло до доношења поменутог „Плана“ за оснивање школа у Србији. Реализација почиње оснивањем полугимназија и гимназија 1836. и 1837. године.

Чачанска гимназија је већ 1838. године била укинута и премештена у Ужице. Епископ Никифор се није с тим помирио. Амбициозан у свим пословима којих се прихватао, а и погођен одлуком коју није желео, он је предузео све мере да гимназију поново врати

у Чачак. Писао је молбе Министарству просвете и београдском, односно српском митрополиту, тражећи враћање гимназије из Ужица у Чачак. У молби писаној у Чачку 6. октобра 1840. године, упућеној митрополиту, он је навео да се гимназија пресељавањем у Ужице од „мјеста пребивања епископскогъ удаљава“,⁶¹ а да треба да буде у седишту, а не на граници дијецезе, тј. епископије. Зато је молио митрополита да се заложити код министра просвете за враћање гимназије у Чачку. Максимовић је одговорио да „онде у Чачку никаквогъ епископије, па користе ђаке за „пѣние при Богослужению“. Никифор је навео да то није само његова жеља, већ и жеља народа чачанског округа. У току наредне 1841. године интензивирао је епископов рад на обнављању чачанске гимназије, наводећи да је иста „с почетка у Чачку постављена и да Чачак у средини епархије лежи па је за стицање младежи исте епархије приличније и згодније од Ужица“.⁶² Борећи се свим средствима, он је сматрао да је најбоље да ученици „пред њговимъ очима“ стичу образовање.

Упорност је, најзад, наишла на разумевање и заинтересованост у Министарству просвете и Совјету. Тако је Министарство просвете тражило, у лето 1841. године, податке о могућности смештаја гимназије у Чачку. Максимовић је одговорио да „онде у Чачку никаквогъ здания нема, кое би се за премештај полугимназије ужичке уступити могло“,⁶³ али је додао да постоји врло лепо место близу цркве, где би се на каменим темељима основне школе могао подићи „горный бой“, уз мали трошак. Он је био спреман на пристанак да повраћај гимназије у Чачак не значи и укидање те школе у Ужицу, наводећи, као аргумент, потребу да ученици „пред њговимъ очима“ стичу образовање. Као плод ове борбе уследио је одговор од Совјета и генерал-мајора Милете Радојковића, упућен епископу Никифору, да се гимназија из Ужица не може преместити у Чачак док се не направи одговарајућа школска зграда, а такође и зато што је школска година већ почела, па се премештај може извршити тек 1842. године. Значи: требало је створити услове. Одговор Совјета послат је септембра 1841, а у октобру исте године Максимовић је добио одговор и од митрополита, у коме га је митрополит обавестио да што пре „здание приуготови и науке у мјесту епископије на већу ползу и напредакъ цркве“⁶⁴ од идуће 1842. године могу бити предаване. Совјет је у октобру, о својој одлуци обавестио и Начелство чачанског округа, опомињући га да је дужно да припреми зграду за потребе гимназије. Нема података о подизању школских просторија за рад, али је тај посао свакако био обављен, па је чачанска гимназија, у јесен 1842.

године, примила нове ђаке, наново заживевши највише захваљујући упорности епископа Никифора. Он се потрудио да доведе одличне професоре, као на пример Павла Ђукића, па су ученици за три године, од 1842. до 1845, постигли изванредан успех. Ово показује да је епископу било итекако стало до успеха чачанске гимназије, да је захтевао добар рад ђака и професора, ударивши, тиме, здрав темељ за развој једне од најстаријих и најафирмисанијих гимназија у Србији. Када је 3. јула 1845. године обављен „главни испит“ ученика, у присуству епископа Никифора (а испит протекао у „добром успеху и напредовању младежи у све три класе“)⁶⁵ била је то последња година рада обновљене чачанске гимназије. Упркос порасту броја ученика и добром успеху, школа је укинута, а њени ђаци премештени у Крагујевац.

Овим се не исцрпљује његова просветна делатност у чачанском крају и шире, на подручју ужичке епархије. Познато је да је Никифор Максимовић тражио од манастира Раче код Бајине Баште да уступи једну собу која би служила као учионица за ђаке. Тражио је привремено, док се не озиди школска зграда. У молби упућеној Министарству просвете, писаној из Чачка фебруара 1843. године, он је објашњавао потребу отварања школе у рачанском срезу „како би младежъ предаване Науке слушати могао“⁶⁶ Како су ђаци дуго остали у просторијама манастира, Никифор Максимовић је молио да се убрза поправка школске зграде. Из овога се може закључити да поменута школа није била искључиво црквеног карактера, јер би, у том случају, било логично да је настава одржавана у манастирским просторијама. Чак и да та претпоставка није тачна, суштина се не мења много, јер је завршена богословска школа омогућавала регрутовање учитељског кадра, у недостатку другог у то време, доприносила развоју школства у аутономној Србији. Да су и богословци били учитељи, говори случај Јосифа Протића, учитеља нормалне, односно основне школе у Чачку, који је молио Никифора Максимовића да га врати црквеном занимању. Епископ није тражену замену занимања допустио све до краја школске 1839. године, односно до обављања летњег течејног испита.⁶⁷

У организовању школства, као и добијању материјалне помоћи за школовање сиромашних ученика, Никифор Максимовић је у господару Јовану имао великог сарадника. Ангажовање господара Јована у развијању школства на територији на којој је вршио функцију војног команданта моравско-подринске области у чину дивизионог генерала види се из писма које му је упућено у Чачак⁶⁸ и у

коме се господар Јован обавештава о молби Министарства просвете да се подигне посебна школска зграда у Студеници. Поменуто министарство тражило је интервенцију господара Јована, који би издао налог да народ студеничког и јошаничког среза уради школску зграду у Студеници до пролећа 1839. године, али такву школу у чији рад се не би мешала црква. Без обзира што се и овде може назрети сукоб епископа и господара Јована, далеко је важније утврђивање улоге господара Јованове у развоју школства у чачанском крају и шире, у Србији. Он се залагао у Министарству просвете и за додељивање „благодејанија“ за сиромашне ученике. Али, ни у помоћи сиромашним ђацима епископ Никифор није заостајао за господаром Јованом. Напротив, он је далеко масовније помагао сиромашне ученике. Постоји доста забележених података о помоћи, нарочито оним ђацима од којих је очекивао замонашење. Он је о свом трошку школовао и „на науке давао више младића“.⁶⁹ Поред деце сродника и познаника, узимао је и другу децу на школовање о свом, односно црквеном трошку. Најчешће је прихватао незбринуту децу, добијајући, тиме, улогу хуманисте и социјалног радника. Тако је неког Јеврејина одшколовао у чачанској основној школи и полугимназији, а Филипу Ковачевићу из Дучаловића не само да је помогао да заврши полугимназију у Чачку, већ га је послао на изучавање филозофије у Београд, у лицеј. Те науке Ковачевић је успешно завршио.

Ако је нејасно из којих је и чијих средстава (личних примања или црквених прихода) стипендирао ученике и студенте, сасвим се јасно види из чланка објављеног у „Новинама сербским“ од 20. августа 1842. године да је епископ Никифор дао од свог личног дохотка добровољни новчани прилог за главни школски фонд, на основу чега су, како стоји у поменутом чланку, и остали свештеници следили пример свог епископа.

Из свега се види да је Никифор Максимовић заслужан не само за оснивање школа на подручју своје епархије, већ и за бригу о раду тих школа, о школовању деце, нарочито сиромашне и да је развој школства помагао материјално и организационо, а нарочито у доба уставобранитеља. Ако се дода да је по наредби епископовој срушен муселимов конак да би се од истог материјала сазидала школска зграда за нормалну школу у Чачку, на месту које је одредио господар Јован, као и податак да је био почасни члан Друштва српске словесности све до своје смрти 1853. године, тек тада се може сагледати у потпуности његова улога у развоју школства у чачанском крају.

Радом на развоју школства не исцрпљује се Максимовићева културно-просветна делатност. Поред сарадње са Његошем, за кога је записао „да (је) онај који се попне на Ловћен са Његошем ближи сунца и неба“, сарађивао је и са Вуком Стефановићем Караџић. Та сарадња почела је са првим њиховим сусретом 1820. године, када је Вук био у посети епископу и овчарско-кабларским манастирима, описавши га у „Даници“ за 1826. годину као врсног калуђера и родољуба. Та сарадња касније је проширена. Тако је Максимовић 1849. године послао из Чачка 43 претплате за Вукове народне пословице и Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона. Он је то чинио као пријатељ, без обзира на неслагање око Вуковог рада на реформи језика и правописа. Да је био од интереса за Вука и Ђуру Даничића, види се из податка да су му обојица писали. Они и нису тражили да их Максимовић подржава у новом правопису, већ да покаже, својим пријатељством, могућност да се људи узајамно држе један другог и помажу, без обзира на различите ставове о правопису. Вук је, даље, навео да је и 1851. године, када је огласио излажење Српских народних песама, Максимовић у Чачку сакупљао претплатнике. Како се види, иако на челу цркве која се опирала Вуковом раду, Никифор Максимовић је помагао у издавању дела писаних на српском народном језику и новим правописом.

У уводном делу је поменуто да је ужички епископ Никифор Максимовић унапређивао градску и сеоску привреду. Његова делатност те врсте нашла је своје место на два терена: у самој вароши Чачку и на имању манастира Сретење. Оваква активност изражена је нарочито у доба уставобранитеља, када је оживела трговина, поставши, после Милошевог монопола и гушења, далеко либералнија. Оживљавање трговине, а уз њу и занатства, угоститељства, саобраћаја и другог, није мимоишло ни Чачак. Овакав развој омогућиће и епископу Никифору да, поред свог конака, подигне и друге објекте, не само стамбеног, већ и привредног карактера. Што је то чинио у корист манастира Сретења, не умањује се вредност његове активности. Све ове објекте подигао је у непосредној близини конака. Подизање и отварање четири дућана и гостионице свакако је знак да се у Чачку повећавао транзит путника и робе и да је Никифор Максимовић изванредно схватио и осетио привредни процес који се одигравао у Србији у доба уставобранитеља. Тако је, поред манастирских дућана, дао да се изгради „на главном друму восточно од двора архијерејскогъ о свом трошку гостилница на два бойа и то долни бой од самога камена, а горный съ печеномъ цыгломъ“.⁷⁰ На доњем

спрату била је велика кафана, кухиња са фуруном за хлеб, соба за служинчад и трем са капијом, кроз коју се улазило у двориште. На горњем спрату било је шест великих соба, са фурунама за зиму и са лепо израђеним и застакљеним окнима. Цела гостионица прављена је у виду чардака пре 1848. године, када је у авлији гостионице озидана велика и топла коњушница. Гостионица је, свакако, резултат потребе за угоститељским објектом одређеног стандарда и капацитета и, могло би се рећи, да је Максимовић зачетник модернијег угоститељства у Чачку, који се убрзано развијао као град. Подизање гостионице указује да је данашња Улица Бате Јанковића, у делу од гимназије до ресторана „Париз“, била „на главном друму“, на коме је, значи, вршен сав промет људи и робе. Томе у прилог иду и већ поменута четири манастирска дућана. Ова предузимљивост говори о личности Никифора Максимовића, који, са доста пословног смисла и осећања за полет економског развоја Србије, допринесе развоју Чачка као града и, како наводе Вук Стефановић Караџић и Јоаким Вујић, манастиру Сретењу, који је на овај начин стекао поуздан извор прихода.

Што се тиче доприноса Никифора Максимовића развоју пољопривреде, може се најпре нагласити да је и он био усмерен ка подмирењу потреба манастира Сретења. Вук Караџић наводи 1820. године да Сретење „нема никакве стоке ни нурије ни друге земље, осим што је овај прави калуђер и љубитељ отачества, окрчио својим рукама мало око манастира, те под мотику сије мало кукуруза и поврћа“.⁷¹ Ово запажање се, свакако, односи на прве године после обнављања Сретења. Јер, касније, када је, као епископ, био у ситуацији да може много више, Никифор Максимовић је куповао њиве и ливаде, па чак, 1849. године, и водинецу на реци Бањици. Последње што је учинио за себи омиљени манастир, јесте подизање манастирског винограда у Паковраћу, са конаком који је имао подрум, качаром за каце и винску прихватну бурад, салашом и другим привредним објектима. Место је изванредно изабрано: блага падина окренута југоистоку, недалеко од Малог Овчарића, са чистим ваздухом и пуна сунца. Конак је подигнут 1850. године. Постоји и данас. На јужној страни десно од подрумских врата је натпис: „Задужбина ужичког епископа Никифора Максимовића 1850. лѣто“. Следеће, 1851. године подигнут је, око целог имања, оградни зид, са две капије. Главна, необичне лепоте, постављена на западној страни, надовезана је на пут за манастир Сретење. На њој је дао да се стави натпис: „Виноградъ мѡтира Срѣтениа обгради каменомъ и приложи ужичкий Еп

кпѣ Никифор М. Вукосављѣвић лѣта Христова 1851.“ На источној страни постојала је још једна капија као споредна и много мања. По казивању Драга Вукадиновића, цео комплекс се и данас у народу овог краја назива Град или Манастирски град. Прављен је, каже предање, кулуком. Људи су преносили камен и креч у поврнутим дугачким тежињавим кошуљама. Материјал је доношен са мајдана под Овчаром. Може се рећи да је изградња домаћинства у виногра-дима у Паковраћу последњи подухват епископа Никифора Максимо-вића и да је сведочанство о његовом неуморном раду, раду који је морао повољно утицати и на друге пољопривреднике да унапреде своја газдинства.

Бављење привредним и просветним пословима у доба уставо-бранитеља није значило престанак епископове политичке активности. Мада се сав посветио проблемима привреде и унапређења црквеног живота, није ни у политичком животу био заборављен. Када је кнез Александар Карађорђевић сазвао скупштину поводом избијања рево-луције 1848. године, на њеном заседању, одржаном у мају, нашао се као депутат и епископ Никифор. Позван је у скупштину по свом положају и због својих заслуга у време уставобранитељског покрета.

Активност Никифора Максимовића у доба уставобранитеља исцрпљује се радом на уређењу цркава и манастира на подручју своје епархије. И у овом његовом прегалаштву манастир Сретење је био на првом месту. То се види и у натпису изнад улазних врата, где он каже да манастир сазида „својим трошком и трудом“ 1818. и да га, као епископ ужички, снабде свим потребама „за вечни спомен“. Фреске у манастиру као и иконостас радили су новембра 1844. године Живко Павловић из Пожаревца и Никола Јанковић из Охрида. Веома је могућно да је неко од ове двојице радио и портрет Никифора Вукосављевића—Максимовића, мада постоје и друге претпоставке.

Идуће, 1845. године, почиње његов рад на изградњи прва два од укупно три конака, подигнута у дворишту манастира Сретење. Те године подигнута су оба конака: мањи, који и данас делом постоји, и већи у којем је била соба за епископа и који је срушен бомбардовањем 1941. године. У већем конаку је била и манастирска библиотека, која је, такође, приликом поменутог бомбардовања, уништена. Године 1847. Никифор је подигао и трећи конак, сав, за разлику од претходних, од камена, са кулом на западној страни. Над улазним вратима у трпезарију ставио је само иницијале: „У.Е.Н.М. 1847“. Разлика између овог и претходна два конака била је и у по-

кривци. Наиме, старији су покривени шиндром, а конак из 1847. године ћерамидом.

Године 1846. он се поново посветио уређењу манастира. Наиме, тада је „послан из Русије в дар сто богослужбених књига, од којих је јеванђеље оковано и украшено од стране епископа Никифора и приложено Сретењу“.⁷² И данас се у Сретењу чува лепо украшено јеванђеље, набављено у Русији. Податак о набавци и поклањању манастиру уписао је епископ Никифор својом руком. За манастир Сретење је, поред израде иконостаса и фреско-слика, као и поменутог јеванђеља, набављао бројне предмете потребне за обављање верских дужности и послова. Набавке је вршио у Бечу и Русији. У већем конаку имао је библиотеку и архиву, које, нажалост, нису сачуване. Грађевинске и уметничке радове на манастирском комплексу, започете 1817. и настављене 1844. године, завршио је подизањем оградног зида од камена 1849. и пробијањем пута од манастира ка селу Дучаловићима да би манастир повезао са светом, за што је утрошио много новца. Поред рада на обнављању Сретења и других овчарско-кабларских манастира, он је обнављао бројне цркве на подручју своје епархије. Посебну пажњу посветио је градским црквама. Полемично је његовао учешће у обнављању чачанске цркве, чија је судбина, што се тиче преправљања из немањићке цркве у цамију и обратно, веома карактеристична, мада губитак у културном наслеђу чачанског краја. Чачанску цркву су, по свој прилици, обновили кнез Милош и брат му — господар Јован 1834. године. Ово се приписује и епископу Никифору.⁷³ Могућно је да је он довршио рад на рестаурацији цркве и да је од 1843. до 1846. године допринео опремању чачанске цркве. Што се тиче цркве у Ужицу, види се, по писању „Новина сербских“ од 27. јуна 1842. да је приложио 100 дуката царских за зидање, за што му је ужичка општина изразила захвалност.

Приликом рада на обнављању црква у својој епархији, епископ Никифор Максимовић користио је сликарски таленат Јанка Михаиловића Молера из Негришора, проте драгачевског, који је као устаник и сликар одиграо значајну улогу у српској револуцији. Веза између епископа Никифора и Јанка Молера била је тесна и обострано корисна у Никифоровој акцији обнављања хришћанских црква у чачанском крају и шире, где је Јанков задатак био или да прави иконостасе или да буде у комисији за пријем ако их је неки други сликар радио и, као што је било у Рачи. Говорити више о тој сарад-

њи, значило би улажење у нову тему, везану за живот и стваралаштво Јанка Михаиловића Молера.

Свакако да је делатност епископа Никифора Максимовића захтевала финансијска средства, трошена за развој школства, стипендирање ученика, поправку старих или изградњу нових цркава и манастира и њихово издржавање. Велику помоћ пружили су му кнез Милош и господар Јован, Министарство просвете. Поред унапређења привреде, и помоћи од стране државе, до новчаних средстава је долазио на помало архаичан начин. То се види из једног судског спора,⁷⁴ који је усталасао јавност у чачанском крају, откривши убирање свадбарине. Наиме, грађани Прислонице, Брђана, Луњевице, Коњевића и још неких села моравске кнежевине оптужили су Исајија Катанића, калуђера у манастиру Вујну, не само за ширење блуда, већ и за убирање свадбарине у износу два дуката, од којих је један задржавао за себе, а други давао епископу. Чињеница да је Никифор Максимовић бранио калуђера не мора да значи да су наводи тачни, али свакако да је био умешан у један за њега неугодан спор. Не види се како је завршен судски процес и да ли је епископ опрао сенку, која се наднела над његов лик, јер је умро у Чачку 28. фебруара 1853. године. Сахрањен је у манастиру Сретење „којем је био необично привезан и одан“.⁷⁵ Уствари, Никифор Максимовић, човек пун радне активности и динамике, јаког телесног састава и доброг здравља, по некима грамзив за новцем, никад није боловао. 26. фебруара 1853. године кренуо је из Чачка у Паковраће, у винограде, а одатле отишао у манастир Сретење, где је заноћио. Те исте ноћи се разболео и после два дана је умро „од болова у стомаку“.⁷⁶ Сахрањен је 3. марта у гробницу коју је сам себи подигао, уз присуство мноштва свештеника, чиновника и народа.

Ипак, епископ Никифор Максимовић није нестао без трага о себи. Свакако да је значај његове делатности навео Павла Јоанновића да још за епископова живота напише књигу посвећену раду и успесима Никифора Максимовића. Поред тога, остали су споменици материјалне и духовне културе, који довољно говоре о вредноћи и енергичности овог човека у тешким условима Милошевог апсолутизма и сиромаштва тек ослобођене земље, као и портрет епископа, који се чува у манастиру Сретењу. Остао је и тестамент, писан у Чачку, у коме је посвећено највише пажње манастиру Сретењу. Али, он није заборавио ни друге склоности и љубави којима се одликовао за живота. Тако је, у тачкама од 3 — 12 поклатио школском фонду 100 „цесарских дуката“, сиротињи 50; манастирима ужичке епархије

и чачанској цркви 115, а Жичи, ако буде обнављана, и Хиландару по 50 дуката.⁷⁷ Све ово указује да је Максимовић био човек велике радне енергије и да је носио у себи чврсту и доследну природу карактера, који се ни пред смрћу није повукао и променио.

НАПОМЕНЕ

1. Павле Швабић, Ка биографији Никифора Максимовића епископа ужичког, „Гласник православне цркве у краљевини Србији за 1905. годину“, Београд, 1905.
2. Сретен Ј. Михаиловић, Епископ Никифор Максимовић, „Преглед цркве епархије жичке за 1929. годину“, бр. 1, Чачак, стр. 8.
3. Павле Јоанновић, живот и подвиги епископа ужичког господина Никифора Максимовића, Београд, 1849, стр. 3.
4. Др Миливоје Урошевић, Трећа чета — традиција отпора, буна и устанака, у рукопису, који се налази у Историјском архиву у Чачку, писано 1969. године.
5. Др М. Урошевић, наведено дело; исто, В. Куниберт, Српски устаници и прва влада кнез Милоша, Београд, 1901, стр. 100.
6. Вукова „Даница“ за 1826. годину, Беч, стр. 1—35.
7. П. Јоанновић, н. д, стр. 8.
8. Исто.
9. Др Љубомир Дурковић, Епископ ужички Никифор и млади Његош, Краљево, 1980, стр. 12.
10. П. Јоанновић, н. д, стр. 7.
11. Никифор Дучић, Историја српске православне цркве од првих десетина VII века до наших дана, Београд, 1894, књ. 9, стр. 207.
12. Павле Швабић, н. д.
13. Сретен Ј. Михаиловић, н. д, стр. 9.
14. П. Јоанновић, н. д, стр. 8.
15. Павле Швабић, стр. 719.
16. П. Јоанновић, н. д.
17. Исто, стр. 8.
18. Павле Швабић, Пут од Чачка до овчарско-кабларских манастира, „Гласник православне цркве у краљевини Србији за 1909. годину“.
19. Исто, стр. 311.
20. Милан Ђ. Милићевић, Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба, Београд, 1888, стр. 318.
21. П. Швабић: Гласник за 1909. годину...
22. П. Јоанновић, н. д, стр. 8—9; Љ. Дурковић, н. д.
23. У свим званичним документима и преписци, Никифор се помиње као Вукосављевић.
24. Петар Петровић Његош, Писма, I, стр. 164; Љ. Дурковић, н. д, стр. 41.
25. П. П. Његош, Писма, књ. I, стр. 164.
26. Др Љ. Дурковић, н. д, стр. 40.
27. Исто, стр. 41.
28. Др Јевто Миловић, Млади Његош и Никифор Вукосављевић, „Стварање“ бр. 21. За 1966. годину, Титоград, стр. 533—534.
29. Др Љ. Дурковић, н. д, стр. 41.
30. Исто, стр. 41.
31. Архив СРС, Митрополија 1833, документ 133; Павле Швабић у поменутом Гласнику за 1909. годину, стр. 722—724.
32. Др Ј. Миловић, н. д, стр. 534—535.
33. Исто, стр. 536.
34. П. П. Његош, Писма, I, стр. 175.

35. Др Ј. Миловић, н. д, стр. 536.
36. Др Љ. Дурковић, н. д, стр. 46.
37. Вук Стефановић Караџић, Црна Гора и Бока Которска, стр. 71—73.
38. П. П. Његош, н. д, стр. 183.
39. Др Мих. Гавриловић, Милош Обреновић, III, Београд 1912, стр. 501.
40. П. Јоанновић: н. д, стр. 10.
41. Архив СРС, КК XXXII, 534.
42. П. Јоанновић: н. д, стр. 10—11; М. Ђ. Милићевић, н. д, стр. 210.
43. Алекса Илић, Петар Јовановић, митрополит београдски, његов живот и рад 1833—1859. године, Београд, 1911. стр. 102—110.
44. П. Швабић, наведени Гласник за 1905. годину.
45. Др Љ. Дурковић, н. д, стр. 76.
46. Исто, стр. 63.
47. Исто, стр. 64.
48. Исто, стр. 68.
49. Архив СРС, Министарство просвете, док. 659 од 4. XI 1838.
50. Исто, док. бр. № 108 од 14. IX 1838.
51. „Новине сербске“ за 1837. годину.
52. Архив СРС, фонд Мите Петровића, писмо из Чачка од 24. IX 1837. године.
53. Др М. Урошевић, н. д, рукопис.
54. Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815—1865, Чачак, 1968, стр. 437—439; др М. Урошевић, н. д.
55. Др М. Урошевић, н. д; Исти, Борба Милошевих присталица и противника од 1839. до 1844. године у рудничко-чачанском крају, „Зборник радова Народног музеја“, VII, Чачак, 1976, стр. 109.
56. Др М. Урошевић, н. д, стр. 110.
57. Архив СРС, грађа Министарства просвете, документ № 570 од 18. фебруара 1841. писан у Чачку.
58. Исто, док. број № 86 од 10. марта 1841.
59. Исто, док. број 637 од 11. јуна 1841.
60. Др М. Урошевић, Борба Милошевих присталица... стр. 115.
61. Архив СРС, грађа Министарства просвете, док. № 304 од 6. октобра 1840. године, писан у Чачку.
62. Исто, док. Е № 595 од 24. маја 1841.
63. Исто, док. Е № 197, писан у Чачку 26. јуна 1841.
64. Исто, док. Е № 639, писан у Београду 7. октобра 1841.
65. Исто, док. бр. 2724, писан у Чачку 3. јула 1845.
66. Исто, док. бр. Е № 70, писан у Чачку 5. фебруара 1843.
67. Исто, док. бр. № 82, писан у Чачку 18. априла 1839.
68. Исто, док. бр. П. № 499 од 4. октобра 1838.
69. П. Јоанновић: н. д, стр. 19.
70. Исто, стр. 18.
71. Павле Швабић, поменути Гласник за 1909. годину.
72. Исто.
73. П. Јоанновић: н. д.
74. Др М. Урошевић, н. д. у рукопису (Трећа чета...).
75. П. Швабић, наведени Гласник за 1905. стр. 725.
76. Др Љ. Дурковић, н. д, стр. 81.
77. Исто, стр. 79—80.

PORTRAIT DE NIKIFOR, EVEQUE DE UŽICE NIKIFORA MAKSIMOVIĆA

Au début du XIXe siècle la Serbie était en proie à des événements graves et décisifs. En effet, la partie armée de la révolution serbe s'était effectuée de 1804 à 1815. Ce qui la caractérisait c'est qu'elle se déroulait simultanément à la guerre de libération nationale contre l'occupant séculaire ottoman. L'issue victorieuse de la seconde insurrection permit le développement de la vie économique, politique et culturelle dans le jeune Etat serbe. Parmi les nombreuses personnalités éminentes apparues pendant la révolution dans la région de Čačak, on remarque aussi la personnalité et l'oeuvre de Nikifor Vukosavljević — Maksimović, évêque de Užice. Il était né en 1788 à Ježevica (près de Požega ou de Čačak). Il avait fait son école primaire et, étant donné qu'il séjournait dans le monastère de Niko-lje, l'un des bastions de l'idéologie et de l'activité des insurgés, il avait sans doute pris aussi part à la première et à la seconde insurrection. Or, pendant les trêves et après la victoire de la seconde insurrection, il se consacra à la restauration des monastères des gorges d'Ovčar et de Kablar qui, pendant la domination turque avaient été désertés. De ce fait il se rallia à l'activité du prince Miloš qui, par la restauration des vieilles églises et monastères serbes, voulait libérer ceux-ci de l'hégémonie de l'Eglise grecque. C'est ainsi qu'en 1811 il effectua la restauration du monastère de la Transfiguration et en 1817—18 celle du monastère de la Présentation au Temple. Il restera dans ce dernier jusqu'en 1830, date où il devint archimandrite de ce monastère. Bientôt après il sera intronisé, sur la recommandation du prince Miloš comme évêque de Užice. En 1831 nous le retrouvons à Constantinople en délégué, chargé de lutter pour l'émancipation de l'Eglise serbe de l'influence grecque. A son retour de Constantinople il transfère le siège de son épiscopat de Užice à Čačak où il s'adonne à une activité vive et multiple. Mais cette activité fut interrompue par les événements provoqués par le gouvernement absolu du prince Michel et la réorganisation du pouvoir gouvernemental en 1832. C'est en effet en 1832 qu'éclata le conflit entre l'évêque Nikifor et le prince Jovan Obrenović, si bien que Nikifor fut forcé de quitter Čačak et même la Serbie et de se réfugier au Monténégro chez le prince-évêque Rade Petrović — Njegoš.

Le séjour de Nikifor au Monténégro eut une grande importance pour le développement de celui-ci. Non seulement qu'il donna l'initiative pour la fondation de la première école d'Etat de concert avec le prince-poète Njegoš, sa qualité d'évêque lui a permis d'accueillir dans les ordres un grand nombre de jeunes Monténégrins de toutes les tribus, conférant ainsi à l'Eglise monténégrine une force qui lui permettra de devenir un facteur décisif dans la lutte de libération du peuple monténégrin. Plus âgé et aussi supérieur en dignité ecclésiastique au jeune prince-évêque Njegoš, il accorda à celui-ci son aide et soutien dans ses efforts éducatifs et l'organisation gouvernementale du jeune Etat monténégrin. Etant donné que la fuite de Nikifor de Serbie et son séjour au Monténégro avaient provoqué des réactions en Turquie et en Autriche, le prince Miloš s'efforça de faire revenir Nikifor en Serbie, et il y réussit en 1831.

Les bons rapports entre le prince Miloš, son frère le hospodar Jovan et Nikifor ne dureront pas longtemps. L'attitude des princes éloigna de plus en plus Nikifor de la dynastie des Obrenović et l'orienta vers le mouvement constitutionnel qui en 1838 devint celui des »défenseurs de la constitution«. C'est ainsi que Nikifor devint, entre 1839 et 1842, l'un des leaders du mouvement à Čačak, ce qui lui valut d'être arrêté à plusieurs reprises.

A cette époque d'âpres luttes politiques, Nikifor eut le mérite de s'occuper de la fondation du lycée de Čačak, de l'activité de l'école primaire et du développement de la scolarité dans le diocèse d'Užice. Il ne se borne pas à son rôle d'organisateur dans le développement des écoles mais accorde aussi son aide financière non seulement aux écoles mais aussi aux étudiants pauvres, permettant aux meilleurs d'entre eux de continuer leurs études au Lycée de Belgrade. Il faut souligner surtout le rôle de Nikifor dans la reconstitution du lycée de Čačak en 1842, et dans son bon fonctionnement jusqu'en 1845, par quoi il jeta les fondements d'un des plus célèbres et des plus anciens lycées de Serbie.

Du temps des »défenseurs de la constitution« de nouvelles conditions historiques furent créées, conditions que Nikifor comprit à merveille. C'est ainsi que tout en organisant le lycée de Čačak et veillant à son fonctionnement, il continue à entretenir des relations avec Njegoš, Đura Daničić et Vuk Karadžić avec lesquels il est en correspondance. Il eut surtout beaucoup de mérite pour la propagation des oeuvres de Vuk Stefanović Karadžić, leur procurant des abonnés et contribuant ainsi à la réforme linguistique et orthographique de Vuk. De plus, Nikifor prit activement part à l'essor économique de la Serbie du temps des »défenseurs de la constitution«. C'est ainsi qu'il eut beaucoup de mérite pour le développement du commerce et de l'hôtellerie à Čačak ce qui contribua au développement de la ville entière. D'autre part, par la création d'une économie modèle dans le domaine du monastère de la Présentation au Temple à Pakovraće, il donna l'initiative pour le progrès de l'agriculture. A cette époque il s'occupait aussi de la restauration des églises de Čačak et de Užice. En élevant trois konaks auprès du monastère de la Présentation au Temple, et en procurant à celui-ci des évangélistes et d'autres objets liturgiques, en achevant sa peinture murale, il termina ses travaux au sein de son monastère préféré, dans lequel il construisit le tombeau dans lequel il sera inhumé.

Il est mort en 1853 nous léguant ses oeuvres de culture matérielle et spirituelle, qui témoignent de son activité épiscopale et de ses efforts pour promouvoir l'agriculture et la vie éducative, politique et ecclésiastique dans la région de Čačak, contribuant de son mieux au développement de la Serbie après les insurrections.